

G. Sahetov, (1928), **Milli Medeniyet Hakkında**, Aşkabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı, 150 s.

Tahir AŞİROV*

Giriş

Makalemizde, K. Sahedov tarafından kaleme alınan ve 1928 yılında yayınlanan “Milli Medeniyet Hakkında” adlı kitabının tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Yazımızda ilk önce K. Sahedov’un bu eseri yazmasının nedeni açıklanacak ve daha sonra eserin içeriği hakkında bilgi verilecektir. Ek olarak eserin Türkmen dili ile ilgili olan bölümü genel olarak değerlendirilecektir. Çünkü eser, 1926-1928 yılları arasında dönemin yayınlarında Türkmen dili üzerinde yapılan tartışmalar çerçevesinde ortaya atılan sorunların ve çözümlerin bir araya getiren yazının kitaplaşmış halidir. Eserin bir başka önemi ise, sözcüklerin ve tümcelerinin yeni yazım kuralları üzere olmasıdır.

Bir bakıma yazar eserine bu ismi vererek dikkat çekmek istemiştir. Çünkü dönemin önemli tartışma konularından biri kültürel sorunlardır. İdeolojik bir anlayışı yansıtan eserin ismi ve dönemin sorunu uyumu dikkat çekicidir. Yazıldığı dönemde göz önünde bulundurulduğunda bu isim daha da önem kazanmaktadır. O dönemdeki siyasî durumla birlikte ele alındığında da yazarın bu isimlendirmekle bir şeyler ifade etme, sembolik olarak açıklama gereksinimi duyduğu da fark edilmektedir.

Ayrıca XX. yüzyılın başında Türkmenler arasında genel dil bilimi önemli sorunlardan biri olduğu söylenebilir. Çünkü bu dönemde, bir bütün vücut olan Türk Dünyası, dış etkenler tarafından Türk lehçelere göre ayırıştırma süreci devam etmekteydi. Bu bağlamda da bazılarının “Millî”

* Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri

kavramlar altında var olma girişimleri gayet doğaldır. Ancak bu girişimlerde hangi ilkelerin esas aldıklarının belirlenmesi ise ayrı ve önemli bir konudur.

Yazarın eseri yazma gayesini açıklamak, kitabın yazıldığı dönemdeki düşünce yapısını belirlemekle mümkün olabilir. XX. yüzyılın başında, Türkmenistan'da genel olarak üç ayrı düşünce yapısının olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, bilindiği gibi dini esaslara dayalı olarak yetişen Türkmenlerin “Ahun”, “Molla” dedikleri dini zümre olup geleneksel medreseyi temsil ederler.

İkincisi, “Ceditçilik” veya yenilenmeyi, güncelleşmeyi öne süren gruptur. Okulların yenilenmesi için “Usul-ı Cedit” ismi ile düzenlemeye gidilmiştir. Ancak Türk boyların arasında aktif olarak görülen Ceditçilik, Panislamizm, Pantürkizm gibi yenilikçi hareketlerin, Türkmenler arasında kurumsal olarak etkin olduğunu ifade etmek gerçekten zordur.

Üçüncü grup ise, Rus/komünizm yanlısı gruptur. Nitekim XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinin sonuna doğru Türkmenlerin en son kalkanı olarak bilinen Gökdepe kalesinin düşmesi ile Türkmen cemiyeti Rus işgaline maruz kalmıştı. Nitekim bundan sonra Türkmen toplumunda Rus etkisi daha sonra da komünizm etkisi olduğu görülmektedir. Bu dönemde, savaş veya başka sebeplerle yetim kalan çocuklar, Rus aileler tarafından sahiplenilerek veya kendi okullarında yetiştiriliyor. O dönemde bu imkân o kadar iyi kullanılmıştır ki, devletin kuruluş aşamasından sonra bu tarzda yetiştirilmiş kişiler üst düzey devlet makamlarında istihdam edilmiş, elit tabaka olarak bilinen bu kesim, Türk-İslam kimliğinden uzak bir kitle olarak toplumdaki yerini almıştır.

Yukardaki saydığımız üç zümre hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak, Muhafazakârlar olarak nitelendirebileceğimiz gelenekçiler, eğitim-öğretimin geleneksel olarak korunmasının gerekli olduğunu savunurlar. İkinci sırada yer alan “Ceditçilik” olarak vasıflandırdığımız yenilikçiler, eğitim-öğretimin geliştirilmesinin/güncelleştirilmesinin gerekli olduğunu savı kanıtlarlar. Üçüncü olarak sayacağımız, Rus/komünizm yanlısı kitle ise Türk-İslam eğitim-öğretim olgusunun Türkmen toplumundan soyutlanması tezini ortaya atmaktadırlar.

K. Sahedov tarafından 1928 yılında kaleme alınan “Milli Medeniyet Hakkında” adlı kitabın Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yazıldığı ve devlet matbaasında basıldığı dikkate alındığında, yazarın düşünce yapısı ve gayesini kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Nitekim eserin giriş mahiyetinde olan “Milli Medeniyet

Hakkında” adlı bölümde “Milli medeniyet şiarı, sonraki dönemlerde esas (asıl) meselelerden, biri olarak ortaya çıktı. Bunun sebebi nedir?” diye başlamaktadır. Bunun cevabı da yine aynı yerde “... Medeni inkılap hakkında Lenin tarafından belirtilen planları gerçekleştirmeye başlamaktayız. Bununla birlikte Şuralar/Sovyet Birleşliğinin millî cumhuriyetlerinde millî medeniyeti oluşturmak, onu ilerletmek sorunu ortaya çıkmaktadır” diyerek verilmektedir. Yazarın kitabı yazma gayesini, eserin girişi olarak nitelendirebileceğimiz veya eserin amacını ve içeriğini belirleme mahiyetindeki cümlelerde açıklamış olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber eserin içeriği de dikkat çekicidir.

I. Eserin İçeriği

Yazarın, eserin içeriğini 18 başlıkta topladığını görmekteyiz:

1. **Milli medeniyet hakkında:** Bu başlıkta eserin amacını kısaca açıklanmaktadır. (s. 3-4)

2. **Milli medeniyet şiarı etrafında görüş:** Bu bölümde millî medeniyet şiarı üzerinde üç ayrı görüşün olduğunu belirtilir. Üçüncü ve önemli görüşün komünist partisinin ideolojisi olduğunu açıklanır.(s.5-7)

3. **Milli medeniyet şiarı hakkında evvel (önceki) ve hazır (şimdiki) görüşümüz:** Burjuvazi medeniyet yapısına ve düşüncesine, Lenin’in “Milli meseleler hakkında tenkidi görkezmeler” (Ulusal Sorun Üzerine Eleştirici Notlar) kitabına atıfta bulunularak eleştiri yapılmaktadır. (s. 7-15)

4. **Şuralar hükümeti vaktinde millî medeniyetle ilgili görüşümüz:** Sovyet hükümeti döneminde ulusal medeniyete, Stalin’in “Leninizm Meselesi” (Leninizm’in Sorunları) kitabına atıfta bulunularak açıklama getirilmeye çalışılmaktadır. (s. 16-19)

5. **Yoksullar (Proleterler) medeniyetinin şiarı hakkında:** Sovyetler Birleşğinde yoksullar medeniyetinin genişlediği, Stalin’in eserlerinden yapılan uzun alıntılarla belirlenmeye çaba harcamaktadır. (s.20-22)

6. **Milli medeniyetin görünüşü ve manası nedir?** Bu başlık altında önemli konulara değinilmektedir. Nitekim bu konuda “Milli medeniyeti düşünmek/anlamak için, evvel ile (öncelikle) “millet”in ne olduğunu anlamak gereklidir. Millet demek tarihten derlenerek gelen dil, yurt, güzerançılık (geçim) hayatı ve psikolojik durumlarının birliğidir” diye tanımlanmaktadır. Bunu da Stalin’in “Marksizm ve Milli Mesele” (Marksizm ve Ulusal Sorun) adlı kitabına dayanarak açıklamaya çalışılmaktadır. Bu kitaba dayanarak millet veya ulusun ne olduğunu belirleyen beş ilkeyi tanımlanmaktadır. Bunlardan en

önemlisi ise, Stalin'in birinci olarak bahsettiği, yazarın ise son sıraya yerleştirdiği dil birliğidir. (s.22-29)

7. **Yoksullar ve beynelmilel medeniyetin şiarı**: Yazar, Lenin'in milli medeniyete karşı olduğunu, onun yerine uluslararası kültürü oluşturmaya çalıştığını zikretmektedir. Ayrıca “yoksullar medeniyeti diye ifade ettiğimiz düşüncemiz beynelmilel medeniyet düşüncesini de kendi içine almaktadır” diyerek konu sonuçlandırılmaktadır. (s.30-31)

8. **Yoksullar medeniyeti nedir?** Bu konuya medeniyetin ne olduğunu izah ederek başlar: “Genel olarak medeniyet demek - asırlardan beri adamzat/insanlık tarafından sınav (tecrübe)'dir.” Yazar açıklamalarını Lenin'in “Leninçi Komsamollar” (Leninist Genç Komünistler) adlı eserinin ışığında beyan etmektedir.(s.31-34)

9. **Yoksulların öz (kendi) medeniyeti olup bilir mi (olabilir mi)?** Bu başlıkta verilen soru cevaplandırılmaya çalışılmaktadır. Yoksulların kendilerine özgü medeniyetinin olmadığı kabul edildiği zaman, Ekim inkılabının sonuçlarından/ilkelerinden uzaklaşmaya neden olacağını belirtmektedir. (s.34-38)

10. **Neticeler**: Sonuçlar olarak adlandırdığı bu bölümü, kitabın buraya kadar olan kısmındaki açıklamaların neticeleri olarak ifade etmekte ve altı esasta toplamaktadır. Burada ele alıp belirttiği dil konusu önem arz eder. Yazar, bu konuda şunları söyler: “Altıncı – milli medeniyet, sadece millî dile bağlı değildir, olamazda (yok/hayır!). Millî medeniyet her milletin öz (kendi) tarihi, âdeti, örfü ve bununla birlikte ona benzer, ayrıca sıfatları ve onun diliyle ilgilidir.” (s.38-40)

11. **Tersçiler (Sovyet ideoloji karşıtları) milli medeniyet şiarı hakkında nasıl fikirdedirler**: Tersçiler olarak adlandırdığı grubun Leninizm'e inanmadığını ve karşı olduğunu belirtmektedir. Genel düşünce yapısını, iki kişi ile açıklamaya çalışmaktadır. Biri “Millî medeniyet hakkında” (о национальной культуре) adlı eserin yazarı V. A. Vaganyan, ikincisi ise G.E. Zinovyev'dir. (s. 40-41)

12. **Vaganyan millî medeniyet şiarına karşı çıkıyor**; 13. **Millî okullulardan Vaganyan'ın korkusu**; 14. **Vaganan Trotskizm'e inanmaktadır**: Vaganyan'a ait olarak ele alınan bu üç bölümde, onun “Millî medeniyet hakkında” (о национальной культуре) adlı eserine kendi bakış açısıyla eleştiri getirmekte ve onu “Trotskizm'in temeli - bir memlekette sosyalizmi kurmanın mümkün olmadığını teorisi (nazariyesidir)” diye tarif

ettiği trotskizme inandığını açıklayarak eleştirmektedir. 1879 – 1940 yılları arasında yaşamış olan Lev Troçki'nin görüşleri çerçevesinde oluşan akım trotskizm/troçkizm, benimseyenleri ise trotskist/troçkist olarak nitelenmektedir. (s. 41-62)

15. **Türkmen dili hakkındaki tartışmaların cemi (tümü):** Yazarın bu bölümü Türkmen düşünce yapısını belirlemede çok önemlidir. Dönemin meşhur basını olan “Türkmenistan” gazetesinin değişik yazıların yer aldığı bir yayın olduğu görülebilir. Yazar da “Türkmenistan” gazetesinde yayınlanan tartışmaya dikkat çekmekte ve bu konuda dönemin partisinin düşüncesini beyan etmenin gerekli olduğunu, kendi ifadesiyle “vacip” olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bu konuyla ilgili “Tokmak” dergisinde yazılan yazıların, özellikle de “her bir işte inkılap gerek” diyen Ferit Efendi'nin düşüncelerini eleştirmektedir. Bu konuyu “Kitapta Türkmen Diline Yaklaşım” başlıklı bölümde ele alacağız. (s.62-107)

16. **“Türkmençilik” felsefesi ve edebi meselelerimiz:** Türkmen halkının millî özelliği, toplumun aktüel problemleri, din/inancı, tarihi, örfü ve adetleri gibi felsefî konuları barındıran “Türkmençilik” çerçevesinde, dil konusu özellikle edebiyat konusu değerlendirilmekte ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde eski, yazarın ifadesiyle “köne” edebiyatı (örneğin: Mahtumkulu, Zelili, Seydi ve diğerleri) yaymak ve neşretmenin gerekli olmadığı ve onlarla ilişkiyi kesmenin zaruri olduğunu fikrini ileri sürmektedir. Çünkü “Köne Türkmen sanatsal (çeper) edebiyatı din ve aksakallık hayatının felsefesidir. Bunu ise, dini felsefe ile aksakallık – tireparazlık (kendi aşiretini savunan) hayatıdır” diye açıklamaktadır. Bunu da yukarıda adını zikrettiğimiz şairlerin şiirleriyle göstermeye çalışmıştır.

17. **İndi (Şimdi) önümüzde duran vazifelere geçelim:** Yazar bu bölümde, ileride yapılması gereken konuları özetleyerek beş vazife çıkarmıştır. Bunların dördüncü ve sonuncusu ise dikkat çekicidir. Dördüncü, “Köne edebiyatı yayınlamalı, ancak onları halk arasında yaymamalıdır. Sadece ilmi kütüphaneler için onları toplamaya devam etmek gerekli” olduğu belirtilmektedir. Beşinci de ise “Köne Türkmençilik hayatına karşı sert çözümlene ve mücadele etme” gerekliliği üzerinde durulmaktadır.(s.129-131)

18. **Medeni inkılabın hakkında:** Yazar medeni inkılabın dayanağı olarak yeni Türkmen harflerini saymaktadır. 1925 senesinden itibaren üzerinde çalışıldığını belirterek 13 Ocak 1928 yılında “Türkmenistan” gazetesinin 11. sayısında ilan edildiğini açıklar. Bu konuyu Lenin'in sözleriyle

desteklemeye çalışmakla beraber Arap harfindeki eksikliklere ve Latin harflerinin faydalarına dikkat çekmektedir. “Sosyalizm medeniyetine yükselmek, yeni harfler ile daha da hızlanacağını” vurgulanmaktadır. Buna karşı olanlara üstü kapalı eleştiri getirilmektedir. (s. 131–150)

II. Kitapta Türkmen Diline Yaklaşım

Kitapta birkaç kez vurgulanmak istenen dil, medeniyetin en önemli bölümüdür. Bu bakımdan eserin en dikkat çekici özelliklerinden biri de dil sorunudur. Konu Türkmen dili olunca, bu daha da büyük önem kazanmaktadır. Çünkü toplumlari birleştirici ve bütünleştirici etkenlerden biri dil olduğunu söylenebilir. Gerçekten Türk boylarda, lehçe farklılığı olmak ile birlikte, temelde dil birliği görülmektedir. Dil birliğini oluşturan ve devam etmesini etken kılan esaslardan biri yazı birliğidir. Arap harfleri ile yazılan Türkî (Osmanlıca) diye bilinen yazı, her lehçe kendine göre çekimlileri okuyabildiğinden okuma ve metini anlama sorunu ortadan kalkmaktadır. XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başına kadar yazı birliği olduğu ve Türkî aydınlar tarafından yazı birliğini geliştirme yönünde uğraşların olduğu görülebilir. Bunun bariz bir örneği olarak Türk aydını ve düşünürü Gaspıralı İsmail Bey’in “Dilde birlik, düşüncede birlik ve harekette birlik” şiarını hatırlamak kâfidir.

Yazarın kitapta Türkmen diline yaklaşımı, dönemin genel olarak hâkim düşünce yapısını belirlemede de önemlidir. Çünkü eserin, dönemin bir ideolojik savunuculuğunu üstlendiği açıkça görülebilir. Bu yazarın Türkmen diline yaklaşımıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Nitekim kitapta ulusal medeniyetin en önemli olgusunun dil birliği olduğu vurgulanmaktadır. Ancak ulusal medeniyetin diğer yönlerinin de tarih, adet, örf ve benzerleri şeklinde özellikle açıklanmıştır. Dönemin medeniyet anlayışına, trotskist olan Vaganyan ve Zinovyev’in düşünceleriyle kritik etmektedir. Ancak konu “Türkmen dili hakkında olan tartışmaların cemi” başlığına gelince, Ferit Efendi üzerinden eleştiri yapılmaktadır.

Nitekim onun görüşlerini belirttikten sonra onu dönemin ideolojik bakış açısında tenkide tabi tuttuğu görülebilir. Yazar Ferit Efendi’yi bir dil inkılapçısı olarak betimlemekle birlikte onların hakikatte ne istediklerini ve gerçek yüzlerini göstermek için çalışmak gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü onlar gibi düşünenlerin öğrencilerinin dillerinden “Pan-Türkçülük” veya “Pantürkizm” sevinci çıktığını önemle belirtmektedir. Ayrıca Ferit Efendi dil

konusunda detaylı açıklama yapmış ki, onu kabul etmemek “şovenizm” veya “dar milliyetçi bakış” olarak açıklamak gereksinimi duymuştur. Ayrıca Ferit Efendi'nin teklifi özellikle belirtilmiştir. Ferit Efendi'nin önerisi ise, dilde inkılap olacaksa, “Tüys (Gerçek) Türk” diline geçilmesidir. Bu gerçekleştiğindeki sonuç kitapta şöyle verilmektedir: “Şu bolsa (Bu ise) bütün “Türk oğullarını” birleştirir”.

Burada Ferit Efendi'nin düşüncesinin Pantürkizm olduğu açıklanmakta ve şöyle denilmektedir: “... Sizin gözünüz sadece “Türk oğullarından” başka hiçbir zatı görmüyor. Şurası bize belli! Pantürkist meselede olanların (iddiasındakilerin) yüreğinde olanlar şundan ibaret”. Yazar, Pantürkizm'i de “Mukaddes Maksat” olarak nitelendirilmekte olduğu açıklanmaktadır.

Bu bakış açısıyla değerlendirilen Ferit Efendi'nin düşünceleri eleştirilmektedir. Bu arada Ferit Efendi'nin Türkmen dilini geliştirmesi şovenizm olarak görülmekte ve dilin kaba olan kelimelerinin “nazık ve güzel sözler” ile değiştirilmesi teklifi eleştirilmektedir. Ayrıca yazar, Ferit Efendi'nin değişik Türk boylarından örnekler vererek, Türk oğullarının milli medeniyetini devam ettirebilmesi için “Türkiye mektepleri” tercih edilmesinin gerekliliği vurgusunu, “Lenin medeniyeti devam eden Mesgev'de/Moskova'da okumalarına razı değildir” diye açıklamaktadır. Bununla beraber Ferit Efendi'nin asimilasyona dikkat çektiğini de görebiliriz. Yazar bu konuda partisinin asimilasyona karşı çıkmadığını, aksine gerekli olduğunu belirtmektedir. Zaten ona karşı çıkmayı da “en üst derecede olan bir milletçilik” olarak tanıtmaktadır.

Ferit Efendi'nin açıklamaya çalıştığı konuyu, yazar “Şuralar Birleşğinde Rus dili beynelmilel bir dildir. Bu dil Ekim inkılabının dilidir. Bu dil Lenin'in dilidir” diyerek açıklama yapmaktadır. Yazar konuyu eski Marksist olan Karl Kautskiy'in sözlerinden alıntıyla beyan etmeye çalışmaktadır. Başlığın genel bir değerlendirmesinde, “Ferit Efendi'nin dil meselesi üzerine yazmış olduğu makalesinden anlaşılan büyük egemenlik, Türk emperyalizmi – Pantürkistliği anlamı nedir?” diyerek soru verilmekte ve bunu cevaplamaya çalışılmaktadır. Yazar, konuyla ilgili sıraladığı sonuçların beşincisinde “Hala Pantürkizm meselesi (üzerine gidilmesine rağmen) yine de diridir” diyerek karşı olduğu belirtmekte ve Pantürkizm'in her şeye rağmen devam etmekte olduğunu da açıklamaktadır. Kendi düşüncesini ispat etmek gayesiyle “Türkmençilik” felsefesi ve edebi meselelerimiz” adlı ayrı bir başlık açmakta ve orada sorgulamasına devam etmektedir.

Bu konuda bazı sebeplerden dolayı pek fazla bir çalışma yapılmadığını itiraf ettikten sonra, “Her bir edebiyatın temeli dildir. Dilsiz hiçbir edebiyat yüze çıkmayacağı açıkça görülmektedir. Her bir dilin ilerleme derecesi o dilde olan edebiyatın ne derecede ve ne durumda olduğunu gösteriyor.” Yazar bunların dini içerikli olduğu için çok sakıncalı olduğunu kitabın her cümlesinde vurgulamaktadır. Bunu da “Zahmetkeşleri/Emekçileri ezmek için mollalar ve zenginler elinde din silahtır” diyerek sosyalizm ile bir yerde olamayacağını kendi düşünce yapısıyla açıklamaktadır. Bu bakımdan da eski, yazarın ifadesiyle “köne” edebiyatı halka yaymanın kesinlikle mümkün olmadığını, ayrıca da sakıncalı olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak K. Sahedov tarafından “Milli Medeniyet Hakkında” adıyla Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti zamanında yayınlanan kitap, birkaç açıdan önemlidir. Bu kitabın en önemli yanlarından biri ise, dönemin düşüncesi ve ideolojisiyle Türkmen dili üzerinde yapılan çalışma olmasıdır. Bu bağlamda çalışma, cümle yapısı, içerisinde geçen sözcükler ve kavramlar yönünden de önemli bir değerdir. Çünkü kitabın cümle yapısı ve yazım kuralları, Türki lehçelerin yazı birliğinin farklılaşma yolunun başladığını göstermektedir. Bu ise, dönemin siyasetinin gerçekleştirmeye çalıştığı bir eylemdir. Bundan dolayı, ortak bir kültürel ve siyasi hareket içinde bir araya gelmesi fikri, dönemin siyasi anlayışına karşı bir durum ve görüştür. Bu da gayet açıktır ki, rejim tarafından sakıncalı bulunduğu için yazarın bu yönde görüş bildirdiğini söylemek mümkündür. Bu yüzden eser, dönemin ideoloji kitapları içinde sayılabilir. Gerçekten de ideoloji çerçevesinde yazılmış olsa da, dönemin Türkmen dilini, tarihini, düşünce yapısını yansıtan bir eser niteliğindedir. Ancak bu tür özelliklere sahip olan eserler, ideoloji ürünü olduğu gerekçesiyle unutulmaya yüz tutmuştur.

